

İHVAN-I MÜSLİMİN'İN 20. YÜZYIL İSLAM DÜŞÜNCEİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Abdulkadir Turan

İçindekiler

Özet	3
Giriş.....	4
İhvan-ı Müslimin'in Düşünsel Arka Planı	5
İhvan-ı Müslimin Hareketinin 20. Yüzyıl İslamî Düşüncesi Üzerindeki Etkileri	9
Seyyid Kutup ve Etkisi.....	10
SONUÇ	12

Özet

1928’de Mısır’da Hasan el-Benna tarafından kurulan İhvan-ı Müslimin, İslam dünyasında tarikattan cemaate geçiş sürecinin en önemli ilk hareketlerindedir. Bir düşünür tarafından kurulmayan ve bir düşünüre de dayanmayan İhvan-ı Müslimin, tarikat birikimini Cemaleddin Efganî ile başlayan modern (yeni) arayışla buluşturmuş; tarikat disiplininden mülhem bir cemaat yapısıyla İslam dünyasında sosyal ve siyasi yaşam üzerinde olduğu gibi düşünce üzerinde de etkili olmuştur. Seyyid Kutup’un yanında Hasan Turabî, Aliya İzzetbegoviç, Abdülmecid Zindanî, Raşid el-Gannuşî gibi çok sayıda aksiyoner düşünür yetiştiren İhvan-ı Müslimin, İbn Teymiyye fikriyatı ile yoğun temas kurduktan sonra düşünsel bir verimsizlik dönemine girmiştir. Buna rağmen İhvan-ı Müslimin’in İslam dünyasının neredeyse tamamı üzerindeki etkileri devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İhvan-ı Müslimin, Hasan el-Benna, Seyyid Kutup, 20. Yüzyıl İslam Düşüncesi.*

Giriş

Mart 1928'de İsmâiliye'de Hasan el-Bennâ tarafından Cem'iyetü'l-ihvâni'l-müslimîn adıyla kurulan İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) Cemaati, kurulduğu tarihten bu yana İslam dünyasını en çok etkileyen ve üzerinde en çok araştırma yapılan cemaatlerindendir.

Bugüne kadar İhvan-ı Müslimin'in kuruluş süreci, Mısır'a ve Mısır dışına yayılması; Mısır ve Mısır dışındaki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin karşılaştığı engeller çok yönlü olarak araştırmalara konu olmuştur. İhvan-ı Müslimin'in akidesi, dolayısıyla düşünsel yapısı da kimi araştırmalarda incelenmiş; 1980'li yıllardan bu yana ise İslam dünyasında Cihadî yapıların ortaya çıkmasında İhvan-ı Müslimin'in etkisi Amerikan merkezli araştırmalarda önemli yer tutmuştur.

Siyasî, sosyal ve hatta askerî sonuçlar doğuran bir hareketin düşünsel bir etki oluşturmamış olması düşünülemez.

Mısır'ın ilk cemaati olan, İslam dünyasının da ilk cemaatlerinden olan İhvan-ı Müslimin, dergiler, gazeteler yayımlamış, okullar açmış, İslam dünyasında etkili olan, özellikle Batı menşeli düşünsel yapılarla çok yönlü düşünsel tartışmalara girmiştir. Bu düşünsel faaliyetler, sadece Mısır'da değil, İhvan-ı Müslimin'in faaliyetlerini taşıdığı ve faaliyetlerinin kendisi dışında taşındığı ülkelerde de etkili olmuş olmalıdır. Buna rağmen İhvan-ı Müslimin'in İslam dünyasında nasıl bir düşünsel etki oluşturduğu ne olumlu ne olumsuz yanları ile yeteri kadar irdelenmemiş; bu hususta bağımsız eserler yazılmamıştır.

Sunumumuz bu problemin farkında olarak İhvan-ı Müslimin'in İslam dünyasında düşünsel hareketliliğe katkısını irdelemek üzere hazırlanmıştır.

İhvan-ı Müslimin'in Düşünsel Arka Planı

Kur'an-ı Kerim, içinde bulunduğu her tür hâlde zikir ve fikirde bulunmayı mü'minlerin niteliği olarak bildirmiştir.¹

İslam dünyası, Kur'an-ı Kerim'in kılavuzluğu doğrultusunda bereketli bir düşünsel hareketlilik yaşadıkten sonra Hicrî ikinci bin yıla henüz girmeden düşünsel bir çoraklık içine girdi, bu düşünsel çoraklık çok yönlü bir geri kalışa yol açtı.

Hicri 12/Milâdi 18. yüzyıldan itibaren bu çoraklığın aşılmasına yönelik ilk işaretler, Hindistan'da Şah Veliyullah Dehlevî'nin içtihat kapısının açılması çağrısıyla geldi. Veliyullah'ın ardından Halid-i Bağdadî, kader konusunda kaleme aldığı Risâletü'l-İkdi'l-cevherî ile İslam dünyasına hâkim olan cebrî anlayışı sarstı, İslam dünyasının içinde bulunduğu durumun Müslümanların iradesinin bir neticesi olduğuna dair düşüncenin kapısını açtı. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Cemaleddin-i Efgânî, kendisinden önceki birikimi modern dünya ile temas kurarak yeni bir aşamaya taşıdı. Efgânî'nin girişimiyle milliyetçi ve İslamî olmak üzere iki söylem oluştu, bu iki söylem aynı zamanda sentezleşerek "millî" diye ifade edilebilecek üçüncü bir söylem de doğurdu.

20. yüzyılın başına gelindiğinde İslam dünyasında İstanbul, Kahire, Hint kıtası odaklarında bir düşünsel filizlenme başlamıştı. Ne var ki İstanbul'daki filizler, 1908'deki İttihatçı devriminden sonra koparılmaya başlandı, 1924'ten sonra Cumhuriyet yönetimi tarafından ise neredeyse imha edildi. Kahire ve Hint kıtasında ise düşünsel hareketlilik kimi engellerle karşılaşsa da devam etti. Bununla birlikte her iki odakta da büyük bir düşünsel atılım görülmedi.

İhvan-ı Müslimin Cemaati'nin kurucusu Hasan el-Benna, 1906'da 20. Yüzyılın başındaki bu düşünsel hareketlilikten uzak bir noktada Mısır'ın Buhayre vilâyetine bağlı Mahmûdiye kasabasında doğdu.

Hasan el-Benna'nın babası ve ilk öğretmeni, statik geleneksel havzada ilimle iştigal eden ama geçimini tedrisatla sağlamayan Ahmed b. Abdurrahman el-Bennâ, Ahmed b. Hanbel'in hadislerinin tertibiyle uğraşan bir muhaddisti, bu çerçevede el-Fethû'r-rabbânî li-tertîbi Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hânbel eş-Şeybânî adlı eseri yazmıştı.² Sekiz yaşında, Mahmûdiye'de geleneksel eğitim veren Medresetü'r-reşâdi'd-dîniyye'ye giren Hasan el-Benna, burada Kur'ân-ı Kerim'in bir kısmını ezberleyip nahiv ve biraz da Arap edebiyatı okudu. Babasından sonra en çok, medresenin yöneticisi Şeyh Muhammed Zehrân'dan etkilendi. El-Bennâ, Babasının evinden sonra ilk ilim meclisleriyle Muhammed Zehrân'ın yanında buluştu, Muhammed Zehrân'ın kütüphanesinde büyük eserlerle yüzleşti. Muhammed Zehrân, el-Bennâ'ya ilmi, kişiyi terbiye ve toplumu ıslah doğrultusunda öğrenme çizgisinde eğitti.³ El-Bennâ, İmam Gazzâlî'nin tasavvufa yöneldikten sora sistematize ettiği bu çizginin dışına hiç çıkmadı. Onun 8-12 yaş arasında aldığı bu eğitim, bütün ilmî, hareket ve düşünsel hayatının ana çerçevesini oluşturdu. Nitekim el-Bennâ, daha sonraki faaliyetlerinden söz

¹ "Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı zikrederler; göklerin ve yerin yaratılışını fikrederler... (Al-i İmrân Sûresi, 191) .

² Hasen Ahmed Abdurrahmân el-Bennâ, "Hasan el-Bennâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, yıl: 1997, cilt: 16, s. 307-310.

³ Hasan el-Benna, Hatıralarım, Çev. Beşir Eryarsoy ve Osman Arpaçukuru, Bekâ Yayınları, Tarihsiz, s. 19-21.

ederken sıklıkla Medresetü'r-reşâdi'den söz edecek, "orada öğrendiğim esaslar üzerinde" diyecektir.⁴

El-Benna, Zehrân'ın medreseden ayrılmasından sonra modern eğitim veren el-Medresetü'l-i'dâdiyye'ye kaydoldu; Mısır yönetiminin idâdileri kapatması üzerine Buhayre'nin merkezi Demenhûr'daki ilköğretmen okuluna geçti, buradan Kahire'ye geçip Mayıs 1927'de Dârülulûm'a kaydoldu. El-Benna, kısa süreli Dârülulûm eğitiminin ardından İsmâiliye'de ilkokul öğretmenliğine başladı, bu görevi sırasında aynı kentte 1928'de arkadaşları ile birlikte İhvan-ı Müslimin Cemiyeti'ni kurdu.⁵

El-Bennâ, Demenhûr'daki ilk öğretmen okulunda okurken Hassfiyye tarikatı ile tanışmış, tarikatın şeyhi Abdülvehhâb ed- Demenhur el-Hassâfi'ye intisap etmiştir. Şeyh Abdülvehhâb, tarikatın kurucu şeyhi ve babası Şeyh Hasaneyn el-Hassafi'nin yolunu sürdürüyordu. Şeyh Hasaneyn, Arap İslam âleminde sünnete bağlılığı ile bilinen ve günümüzde de daha çok okumuş kesimin bağlandığı Şazelî tarikatının yolunda, el-Ezher kökenli bir fakihti, zikir ve ilmi kaynaştırmış bir şahsiyetti. El-Bennâ, İhvan-ı Müslim'in kurulması konusunda ihtilafa düşmüşse de hayatı boyunca gönül bağı anlamında Şeyh Abdülvehhâb'a bağlı kalmıştır.⁶

El-Bennâ, Hassâfiye tarikatına bağlılığına rağmen bütün İslamî kesimlerle bağ kurmaya çalışmıştır. Kahire'de okurken Halid-i Bağdadî'nin halifelerinden Şeyh Muhammed Emin el-Kürdî'nin evlerine gitmiş, onlarla dostluk kurmuştur. Yine Dârülulûm döneminde Kahire'de bulunan ve devrin entelektüellerinin devam ettiği Selefîyye Yayınevi'ne (el-Mektebetü's-Selefîyye) gidip gelmiş, orada devrin ünlü gazetecisi Muhibbuddin el-Hâtib, büyük üstad Muhammed el-Hıdır el-Hüseyin, Prof. Muhammed Ahmed el-Gemrâvî, Teymur Paşa, Abdülaziz Muhammed Paşa gibi şahsiyetlerin arasında bulunmuştur. Ayrıca Dârülulûm'da Efgâni'nin talebesi Muhammed Abduh'un varisi Reşîd Rıza'nın sürdürdüğü sohbetlere devam etmiştir.⁷ El-Benna, bu süreçteki yaşamını farklı kesimlerden aynı anda istifade etmekle "karma" olarak nitelendirmiştir. Bir yandan Şeyh'in evi, diğer taraftan Mektebetü's-Selefîyye, bu iki zıt yapının yanında Reşîd Rıza'nın el-Mennâr sohbetleri...⁸

El-Bennâ, burada sözünü ettiklerinin yanında Mısır'ın her tür birikiminden istifade etmiş, milliyetçi ve İngiliz karşıtı kesimlerin mitinglerine katılmış,⁹ eğitim yıllarında Mısır'da etkili olmaya başlayan "Mısır Fikir Kulübü" gibi seküler grupların karşısında durmuştur.¹⁰

El-Benna, İhvan-ı Müslimin'i kurduğunda Kahire'deki bu entelektüel çevrenin dışında Mısır'da toplum üzerinde etkili üç ana yapı vardı: Tarikatlar, Selefî Ensarü's-Sünne hareketi ve Hürriyetçiler. El-Bennâ, seküler Hürriyetçilerle arasında mesefa koydu, tarikat ehli ve Selefîler arasındaki ihtilâflardan uzak durmayı esas edindi.¹¹ Ama İhvan-ı Müslimin'e tarikata yakın bir esas üzerine teşkil etti.

⁴ el-Benna, a.e. s. 23.

⁵ Hasen Ahmed, a.e.

⁶ el-Benna, a.e. s. 29-37, 124.

⁷ el-Benna, a.e. s. 92.

⁸ El-Benna, a.e. s. 106.

⁹ El-Benna, a.e. s. 50-54.

¹⁰ El-Benna, a.e. s. 89-91.

¹¹ Mahmud Abdülhalim, el-İhvanü'l-Müslimîn, Kahire: Darü'd-da've, İskenderiye, 1994, Cilt: 1, s. 135-136.

Kuruluş aşamasında “Mısır Cemaati” olarak da bilinen İhvan-ı Müslimin, Mısır’ın ilk cemaati, İslam dünyasının da ilk cemaatlerindedir. İhvan, Said-i Nûrsî’nin “Tarikat zamanı geçti, cemaat zamanıdır” dediği dönemin ilk pratiğidir. İhvan, Şekil olarak İslamî bir cemaat, formal anlamda bir cemiyet, öz olarak ise ana hatları ile bir tarikattır.

İhvan, el-Benna’nın Muhammed Zehrân’dan ve Hassâfiyye tarikatından öğrendikleri üzerinde özünü oluştururken tarikatın terimlerini kullanmış, cemiyetin gelen başkanı Hasan el-Benna için tarikatta şeyh için kullanıldığı üzere “Mürşid” demiştir. Tarikatın Halidîlik gibi kimi kollarında bilinen rabıtayı dahi değiştirerek de olsa almış, Hassâfiyye tarikatının zikir ve dualarını olduğu gibi sürdürmüştür. Nitekim kendisi İhvan-ı Müslimin gençliği için bir kitaplık oluşturduğunda Gazalî’nin “İhyâü Ulûmi’l-Dîn” eseri ile Şeyh Muhammed Emin el-Kürdî’nin Halidîliğin esaslarını anlatan “Tenvîru’l-Kulûb” adlı eserlerini ilk eserler arasında raflara koymuştur.¹² El-Benna gerek bizzat yüz yüze tartışmalarda,¹³ gerek giyabında Selefi ve Vehhâbîlerin eleştirilerine hedef olmuştur. Seleflerin önderlerinden el-Albanî¹⁴ ile Suudi Arabistan eski Müftüsü Bin Bâz¹⁵ hemen hemen aynı ifadelerle İhvan’ın tasavvuf akidesine sahip oldukları gerekçesiyle sahih bir akideye sahip olmadığını iddia etmişlerdir.

Hasan el-Benna, Kur’an-ı Kerim’i hıfzetmiş, hadis öğrenmiş, sarf ve nahiv eğitimi almıştır ama kendisini âlim olarak görmemiştir.¹⁶ Hareketinin önüne herhangi bir alimî de model olarak koymamıştır. Hareketin fiilî ve manevi önderi kendisidir. Hareket için ayrıca bir ilim mercii ya da bir manevi önder söz konusu değildir. Hareket kendisini el-Benna’dan sonra doğrudan Hz. Peygamber’e bağlı görmüş, kendisini öyle tarif etmiştir. El-Benna, Ehl-i Sünnet toplumlarında genellikle görüldüğü üzere ilmiyye sınıfından olmayan emirlerdendir, kendisinden sonra da bu tür emirlikler, Sünni İslamî hareketlerin ayırıcı bir özelliği hâline gelmiştir.

İhvan, bireyi, aileyi, toplumu ve devleti ıslah ederek İslam âlemini ve nihayetinde bütün dünyayı ıslah etmeyi hedefleyen ıslahatçı bir harekettir. Müslümanların yaşadığı problemi, bir düşünsel problem olmaktan öte, İslam değerlerinin unutulmasından kaynaklanan bir yaşantı problemi olarak görür, kendisini pratiğe adanmıştır, aksiyon üzerinde odaklanmıştır.

İhvan, Mısır’daki tarikatlardan farklı olarak Mısır’ın siyasi sorunları ve Filistin sorunuyla yakından ilgilenmiş, kalkınma üzerinde kafa yormuştur. El-Benna, kalkınma konusunda Cemâleddin Efganî ve Muhammed Abduh’un yanında onlardan etkilenen ve daha çok Arap milliyetçiliğine yakın duran Abdurrahman el-Kevakibî’nin ortaya koyduklarını esas açısından yeterli görmüştür.¹⁷

Günümüzün el-Benna anlatımında İhvan sözcüleri ısrarlı bir İbn Teymiyye vurgusu yapmaktadırlar. Ancak el-Bennâ’nın fikriyatında İbn Teymiyye’nin açık bir etkisi görülmemektedir. El-Bennâ’nın Suudi Arabistan Vehhâbiliği ile de bilinen teması 1936’daki Hac vecibesini yerine getirmesi sırasında gerçekleşmiştir. El-Benna, bu yolculuğu sırasında

¹² El-Benna, a.e. s. 85.

¹³ El-Benna, a.e. s. 118

¹⁴ <http://www.mareb.org/showthread.php?t=14019> ET: 21.01.2019.

¹⁵ <http://cb.rayaheen.net/showthread.php?tid=11976> ET: 21.01.2019.

¹⁶ El-Benna, a.e. s. 85.

¹⁷ El-Benna, a.e. s. 258, 260.

Suudi Kralı Abdülaziz bin Suud ile görüşmüş, krala Suudi’de İhvan’ın bir şubesini kurmayı önermişse de Kral “Hepimiz İhvan-ı Müsliminiz” diyerek nazikçe öneriyi reddetmiştir.¹⁸

Sonraki İhvan mensupları üzerinde baskıların artması üzerine gerek Mısır İhvan’ı gerek diğer ülkelerden İhvan liderleri Suudi Arabistan’a sığınmak zorunda kalmışlardır. Buna rağmen Suudi Arabistan, İhvan’la cemaat (munazamat) olarak değil, İhvan mensupları ile bireysel olarak temas kurmayı tercih etmiştir. Seyyid Kutup hakkında idam kararı alındığında Suudi Arabistanlı âlimlerin yanında İslamî hareketlerle yakınlık kuran Kral Faysal da Cemal Abdünnasır’dan kararın iptal edilmesini talep etmiştir. Cemal Abdünnasır’ın ölümünden sonra ise Melik Faysal dönemi boyunca İhvan ile Suudi yönetimi arasında bireysel ilişki niteliğini koruyarak sıcak bir ilişki oluşmuştur. Kral Faysal, sosyalizme karşı İhvan’ı desteklemiş, 1973’te İhvan mensupları genel kurul toplantılarını Mekke’de yapmışlardır.¹⁹

Suudi ile bu yakınlaşmanın yanında Mısır’da Hanbelîlik ve İbn Teymiyye fikriyatının gerek ilim çevreleri gerek toplum üzerinde gittikçe etkisini artırması, günümüz İhvan mensuplarının el-Benna ile İbn Teymiyye arasında bir bağ kurma çabasında etkili olmuş olmalıdır. Zira İhvan mensupları yapı olarak, bir ortamla mücadele etme yerine onun tespit ettikleri müspet yanları ile uyumu tercih etmektedirler. Arkasındaki etken ne olursa olsun, günümüz İhvan neşriyatları ve söylemine bakıldığında İhvan’ın el-Benna dönemindeki İmam Şafii-Gazzali çizgisine yakınlıktan, Ahmed bin Hanbel-İbn Teymiyye çizgisine doğru bir kırılma yaşadığı muhakkaktır. Günümüzde bunun bir sentez olmaya boyutunu da aşmış tamamen İbn Teymiyye çizgisine dönüştüğünü söylemek de mümkündür. Zira İhvan, çocuklara yönelik eğitim kitaplarında dahi “Ümmetin İmamı Ahmed bin Hanbel” diye bir başlık altında Ahmed bin Hanbel’i vermekte, onun yanında diğer mezhep imamlarını hiç anmamaktadır.

¹⁸ Abdullah bin Becad el-Uteybi, “el- İvhan ve’l-Suudiyye”, eş-Şarkül’Evsât gazetesi, yazı dizisi, Sayı: 12913, 6 Nisan 2014, <http://archive.aawsat.com/details.asp?issueno=12913&article=767392#.WyzwupKLIW> ET: 21.01.2019.

¹⁹ Abdullah bin Becad el-Uteybi, “el- İvhan ve’l-Suudiyye”, eş-Şarkül’Evsât gazetesi, yazı dizisi, Sayı: 12914, 7 Nisan 2014, <http://archive.aawsat.com/details.asp?issueno=12914&article=767490#.Wyzd5KLTIV> ET: 21.01.2019.

İhvan-ı Müslimin Hareketinin 20. Yüzyıl İslamî Düşüncesi Üzerindeki Etkileri

İhvan-ı Müslimin'in ıslahatçı bir hareket olması, ihtilaf konuları üzerinde yoğunlaşmaktan kaçınması, Müslümanların düşünsel yönden bir problem içinde olmaktan öte pratikle ilgili bir problem yaşadıkları kanaatinde olması ve daha da önemlisi, köklerinin düşünce değil, pratik üzerinde yoğunlaşan ihyacı tasavvufa dayanması, gelişme sürecinde ise İbn Teymiye'nin Sünnet adına taklidi öne çıkaran çizgisine kayması bu hareketin düşünce alanında büyük bir gelişme kat etmesini engellemiştir.

Bununla birlikte, İhvan-ı Müslimin;

- Düzenli sohbetler
- Cemiyet merkez ve şubelerindeki seminerler
- Hira İslam Enstitüsü ve Mü'minlerin Anneleri Okulu gibi okullar
- Hasan el-Benna'nın Risaleleri
- “Kardeşler” ve en-Nezir gibi dergiler

İle Mısır'da fikrî yaşama hareket kazandırmıştır. Bu fikrî hareketlilik Mısır'da ve Mısır'a İslam dünyasının bütün mezhep ve etnik yapılarına mensup topluluklarından eğitim için gelen el-Ezher Üniversitesi öğrencileri arasında İslamî yönde büyük bir değişime yol açmıştır.²⁰

İhvan'ın bir program dâhilinde insan yetiştirme programı çerçevesinde Irak'tan Mahmud es-Sevvaf ve Mustafa Sibai; Lübnan'da Fethi Yeken gibi şahsiyetler yetişti, hemen sonraki dönemde buna Sudan'dan Hasan Turabî, Irak'ta yetişip Yemen'de hayatını sürdüren Abdülmecid Zindanî, Afganistan'da Burhaneddin Rabbanî, yine Suriye'de Said Havva; Tunus'tan Raşid el-Gannuşî gibi şahsiyetler katıldı.

Bu düşünürlerden Mahmud es-Sevvaf, Suudi Arabistan'a sığınmak durumunda kalmakla verimsizleşirken Suriye'de Mustafa Sibai “İslam Sosyalizmi” gibi özgün terimler ortaya attı, İslam dünyasında ve dışında geniş bir yankı uyandırdı. İhvan'ın Mısır'ı gençlik yıllarında hiç görmediği hâlde yetişmesine katkıda bulunduğu düşünürlerden biri Bosnalı Aliya İzzetbegoviç'tir. İzzetbegoviç, Yugoslavya'ya tıp eğitimi için giden Fatih Ali

²⁰ İhvan'ın oluşturduğu bu fikrî hareketlilikten sadece İslamî kesimler değil, laik kesimler de etkilenmiş, Cemal Abdünnasır, Yaser Arafat gibi ulusalçı Solcu liderler de ilk eğitimlerini İhvan saflarında almışlardır. (Yaser Arafat için bkz. SDAM “Kudüs Sorunu” raporu, <http://sdam.org.tr/haber/164-kudus-sorunu/>).

Hasaneyn'in faaliyetleri ile İhvan'ın fikriyatı ve teşkilatlanma biçimiyle tanışmış; ikilinin işbirliği ile başta Seyyid Kutub'un eserleri olmak üzere İhvan'ın önemli eserleri çevrilmiş ve Müslüman gençler arasında dağıtılmıştır.²¹

İhvan, sadece Sünni Müslümanlar üzerinde değil, Şii Müslümanlar üzerinde de etkili olmuştur. El-Ezher'e eğitim için gelen pek çok Şii öğrenci İhvan saflarına katılmış, özellikle Irak Şiileri daha sonra Muhammed Bakır es-Sadır'ın liderliğinde bir araya gelerek İhvan-ı Müslimin'in düşünce ve programını örnek alıp Hizbü'd-Dava'yı kurmuşlardır.²²

Seyyid Kutup ve Etkisi

İhvan-ı Müslimin'in etkisindeki düşünürler, düşüncelerinden çok hareket adamı olmakla öne çıkmışlardır. Seyyid Kutup da bir hareket adamı olmakla birlikte, İhvan saflarına geçtikten sonra yaşamının çoğunu cezaevinde geçirmesi ona düşünmek ve düşüncelerini yazmak için zaman tanımıştır. Hint kıtasından Ebû Alâ el-Mevdudî ve Ebû Hasan en-Nedvî'nin de birikiminden istifade eden Seyyid Kutup, İhvan'ın en büyük düşünürü olarak öne çıkmış, 20. Yüzyılda İslam dünyasını en çok etkileyen düşünürler arasında yer almıştır.

Son devirde Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam açısından köktencilik üzerinde çalışan İngiliz Dinler Tarihçisi Karen Armstrong, Seyyid Kutup'un "Yoldaki İşaretler" kitabı için "Sünni köktendinciliğin İncil'i" ifadesini kullanmıştır.²³

Kimi araştırmacıların "İslamcılığın 20. Yüzyıldaki Kutbu" dedikleri Seyyid Kutup, İslam dünyası üzerindeki etkisi çok sayıda araştırmaya konu olmuştur.

Seyyid Kutup'un İslam dünyası üzerindeki etkilerini araştıran John Calvert'e göre Seyyid Kutup'u kendisinden önceki Müslüman düşünürlerden daha çok öne çıkaran, onun İslami düşüncüyü bir ideoloji formatında sistematize etmesi ve İslam dünyasındaki farklı yönetimlerle modern Batı'nın hegemonyasındaki sahada muhalif bir program olarak ortaya koymasındır. Ona göre Seyyid Kutup, İslam'ın yalnız bir din olmadığını, ekonomik, sosyal ve siyasi bir bütünlüğe sahip bir nizam olduğunu ispatlamaya çalışmış ve bu düşüncesiyle İslam dünyasını etkisi altına almıştır.²⁴

Yakın bir döneme kadar Seyyid Kutup'un daha çok "radikal" diye nitelenen hareketler üzerindeki etkisi konuşuluyordu. Ama seçimli siyasetin İslam âleminde yaygınlaşması ile Batılı (Neo-Oryantalist) araştırmacılar, Kutup'un seçimli siyaseti tercih eden hareketler üzerindeki etkisi üzerinde odaklandılar. Nitekim eserini 2009'da hazırlayan Calvert de araştırmasının henüz giriş bölümünün ilk satırlarında Kutup'un bu tür hareketler üzerindeki etkisine şu ifadelerle dikkat çekmiştir:

"Faslı Neo-Muhafazakâr Tevhid ve Islah Partisi'nden Faslı siyasetçi Abdullah Benkirane Kutub'un Yoldaki İşaretleri'nin kendi düşünce dünyasındaki etkisini şöyle ifade eder: "Ona

²¹ Fatih Ali Hasaneyn Muhammed Şerif, Drina Köprüsü, çev. Ali Cañelik, Şule Yayınları: İstanbul, Nisan 2016, s. 65-89.

²² Ahmed Yusuf, el-İhvanü'l-Müslimin ve's-Sevretü İslamiyye Fî İnan, Beytü'l-Hikme, (Baskı Yeri Yok), 2010, s. 25.

²³ <https://kadimilim.wordpress.com/2017/12/03/islamci-siddet-bati-kucumsemesinin-dolayli-bir-urunudur/>

²⁴ John Calvert, Sayyid Qutb and the Origins of Radical Islamism", Oxford University Press: Oxford, 2009, s. 4.

teşekkürler olsun. Onun sayesinde anlamaya başladım. O, benim hayatımı tamamen değiştirdi.” Cezayir İslami Kurtuluş Cephesinin önde gelen sözcülerinden Ali İbn Hac, ilahi yönetimin zorunluluğunu anlatmak için Seyyid Kutup’tan istifade ettiğini söylemiştir. Kutup’un İslam’da Sosyal Adalet kitabını 1949’da Farsçaya çeviren, kitabı “Komünizm, Kapitalizm, Emperyalizm ve Sosyalizme karşı İslamî çözümleri bugünün tarzında ortaya koyuyor” şeklinde tanıtmıştır. Tunus, İslamcı Nahda Partisinin lideri Raşid el-Gannuşi, 1960’larda İslamcılığı benimsedikten sonra, kendisini nasıl özellikle Kutub’un eserlerini okumaya verdiğini anlatır. Moro İslami Kurtuluş Cephesinin lideri ve ideologu olan Şeyh Selamet Haşimî, kendi anavatanları olan Filipinlerdeki Bangsamora’da İslam devriminin tohumlarını atmak konusunda Kutup’tan ilham aldığını belirtir. Suudi Arabistanlı öğrenci Cemal Halife Seyyid Kutup’u okumaya başladıktan sonraki duygularını şöyle belirtir: ‘Biz, 1976-77’de Seyyid Kutup’u okuduk. Zira Seyyid Kutup, İslam’ın hayatın yolu olduğu üzerinde yoğunlaşıyordu. O dönemde onun bu düşüncesi her Müslümanı etkiledi.’ İran İslam Cumhuriyeti tarafından Kutup’un 1966 yargulamaları sırasında çekilmiş bir resmini, 1984 yılında İslam devrimi vurgusundan dolayı posta pulu olarak basılmıştır.²⁵

Calvert’in alıntılarla tasvir etmeye çalıştığı Seyyid Kutup’un İslam dünyasındaki etki alanında İran önemli bir yere sahiptir. İhvan-ı Müslimin ile İran’daki İslamî hareketler arasında henüz erken dönemde iletişim kurulmuştur. 1948’de Mısırlı ve İranlı âlimlerin katılımıyla “Darü’t-Takrib Beyne’l-Mezahibi’l-İslamiyye” kurulmuş; bu çerçevede Hasan el-Benna ile İranlı Muhammed Taki el-Kumî görüşmüşlerdir. El-Kumî, Mısır’a gidip İhvan-ı Müslimin’in genel merkezini ziyaret etmiştir. Hasan el-Benna’nın 1948’de Hac’da Ayetullah el-Keşanî ile de görüştüğü bilinmektedir. 1954’te Nevab Safavî Mısır’a gitmiş ve İhvan’ın genel merkezinde görüşmelerde bulunmuştur. Safevi’nin İran’da Fedayan-i İslamî’yi İhvan tarzında kurduğu düşünülmektedir. Safevi, 1953’te Suriye’de Mustafa Sibai’yi de ziyaret etmiş, kendisine Şii gençlerin laik ve kavmiyetçi hareketlere ilgi duydukları anlatılınca “Gerçek bir Caferî olmak isteyen İhvan-ı Müslimin’inin saflarına katılın” demiştir. Seyyid Kutup’un eserleri İran’da bizzat Ali Hamaney tarafından Farsçaya çevrilmiştir.²⁶ Hamaney’in, Üniversiteler Temsilciliği, 2015’te Tahran Üniversitesi’nde “Seyyid Kutub’un Eser ve Düşünceleri” konulu iki günlük bir panel düzenlemiş, Seyyid Kutup’u üniversite gençliğine tanıtmaya yönelik bir etkinlik gerçekleştirmiştir.²⁷

İhvan-ı Müslimin, Seyyid Kutup’tan sonra büyük bir düşünür yetiştiremedi; Suudi Arabistan’a yerleşen kardeşi Muhammed Kutup çağı okumada önemli bir birikim sunduysa da özgün düşünceler üretmedi. Suriye’den Suudi Arabistan’a yerleşen Abdülfettah Ebu Gudde gibi İhvan-ı Müslimin mensupları Seyyid Kutup’un yanlış anlaşılmasına yol açacak eserler kaleme aldılar. Seyyid Kutup’un beşeri nizam karşısı inancını, seçimli siyaset karşıtlığı gibi ve aslında mutlakiyetçi kraliyet rejimlerinin dilediği yönde yorumlayan o tür yazarlar İslam dünyasının verimsizleşmesinde, parçalanmasında ve kaosa sürüklenmesinde pay sahibi oldular.

İhvan-ı Müslimin, İslam dünyasında el-Kaide’nin ortaya çıkmasından sonra düşüncelerini duyurma yönünde arayış içine girmiş ancak İhvan mensupları aldıkları yüksek eğitim ve buldukları makamlara rağmen İslam dünyası için büyük projeler

²⁵ Calver, a.e., s.3.

²⁶ Ahmed Yusuf, a.e. s. 23-27.

²⁷ <http://www.islamianaliz.com/haber/iranda-seyyid-kutup-paneli-duzenlendi-ozel-haber-14232?id=14232#sthash.iihE9iAC.dpbs> ET: 21.01.2019.

üretmemişlerdir. Malezya'dan Enver İbrahim'in projeleri ve Türkiye'de Recep Tayyip Erdoğan'ın yaklaşımı İhvan tarafından örnek alınmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nden sonra kurulan İslam dünyasının her yerinde İhvan-ı Müslimin partilerinin adında "kalkınma" veya "adalet" kelimelerinin bulunması İhvan'ın dışarının etkisine açılmasını göstermesi açısından önemli bir ayrıntıdır.²⁸

SONUÇ

20. yüzyılda İslam dünyasının ilk cemaatlerinden biri olarak beliren İhvan-ı Müslimin Hareketi, bir düşünce hareketi olmaktan öte, bir aksiyon hareketi olarak öne çıkmıştır.

İhvan-ı Müslimin, "ihya"yı esas alan bir hareket olarak yeni bir düşünce sistemini değil, Müslümanların var olan birikimleri üzerinden toplumsal bir dönüşümü hedeflemiş, ıslahatçı bir hareket olarak ortaya çıkmıştır.

İslam dünyasında tarikattan cemaate geçiş sürecinin en önemli hareketlerinden olan İhvan, şeklen bir cemaat, formal anlamda bir cemiyet, öz bakımından ise bir tarikattır. Tarikatın düşünce üretme yerine pratiğe odaklanması, İhvan'ın düşünce ile ilişkisine de yansımıştır. Bununla birlikte 1960'lı yıllardan itibaren İhvan-ı Müslimin'in Suudi Arabistan'la zorunlu veya iradesinin eseri olan ilişkisi İhvan'ı İbn Teymiyye'nin etkisine açmıştır. İhvan, bu süreçten sonra İbn Teymiyye'nin günün gerçekliği karşısında zihinsel üretimde bulunmayı değil, hazırın tekrarında ısrarı seçen tutumundan genişçe etkilenmiş, düşünsel üretim yönünden bugüne kadar üzerinde yeteri kadar durulmayan problemlerle yüz yüze bırakmıştır.

Buna rağmen, İhvan-ı Müslimin, bir cemaat olarak okulları, yayınları ve düzenli programları ile İslam dünyasında düşünsel bir hareketlilik oluşturmuş, İslam dünyasında aksiyon yönü daha çok öne çıkan düşünürlerin yetişmesinde büyük bir rol oynamıştır.

Bizzat kendi mensubu veya onun etkisindeki bu düşünürlerle değerlendirildiğinde İhvan-ı Müslimin'in 20. yüzyılın İslam dünyasını en çok etkileyen hareketi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak hareketin son dönemde düşünsel bir verimsizlik yaşadığı, bundan dolayı Türkiye'nin ve Katar'da yine kendisi ile ilişkili ama dünyaya da açılmış bazı akademisyen ve âlimlerin etkisine girdiği, başka bir ifadeyle düşünsel gereksinimini oralardan karşıladığı söylenebilir.

²⁸ İhvan-ı Müslimin'in Mısır'daki partisinin adı, Özgürlük ve Adalet Partisi; Fas'taki partisinin adı, bizzat Adalet ve Kalkınma Partisi; Eritre'de ise Adalet ve Kalkınma İçin Eritre İslam Partisi'dir.

Kaynakça:

Abdullah bin Becad el-Uteybi, “**el- İvhan ve’l-Suudiyye**”, eş-Şarkül’Evsât gazetesini, yazı dizisi, Sayı: 12913, 6 Nisan 2014, (<http://archive.aawsat.com/details.asp?issueno=12913&article=767392#.WyzwupKLTIW>)

Abdullah bin Becad el-Uteybi, “**el- İvhan ve’l-Suudiyye**”, eş-Şarkül’Evsât gazetesini, yazı dizisi, Sayı: 12914, 7 Nisan 2014, (<http://archive.aawsat.com/details.asp?issueno=12914&article=767490#.Wyzzd5KLTIV>)

Ahmed Yusuf, **el-İhvanü’l-Müslimin ve’s-Sevretü İslamiyye Fî İnan**, Beytü’l-Hikme, (Baskı Yeri Yok), 2010

Ali Hasaneyn Muhammed Şerif, **Drina Köprüsü**, çev. Ali Cançelik, Şule Yayınları: İstanbul, Nisan 2016

Hasan el-Benna, **Hatıralarım**, Çev. Beşir Eryarsoy ve Osman Arpaçukuru, Bekâ Yayınları, Tarihsiz

Hasan Ahmed Abdurrahmân el-Bennâ, “**Hasan el-Bennâ**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, yıl: 1997, cilt: 16, s. 307-310

John Calvert, “**Sayyid Qutb and the Origins of Radical Islamism**”, Oxford University Press: Oxford, 2009

Mahmud Abdülhalim, **el-İhvanü’l-Müslimûn**, Kahire: Darû’d-da’ve, İskenderiye

İnternet Kaynakları...

<http://www.islamianaliz.com/haber/iranda-seyyid-kutup-paneli-duzenlendi-ozel-haber-14232?id=14232#sthash.iihE9iAC.dpbs>

<http://www.mareb.org/showthread.php?t=14019>

<http://cb.rayaheen.net/showthread.php?tid=11976>

<https://kadimilim.wordpress.com/2017/12/03/islamci-siddet-bati-kucumsemesinin-dolayli-bir-urunudur/>

SDAM “Kudüs Sorunu” raporu, <http://sdam.org.tr/haber/164-kudus-sorunu/>